

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü

COĞRAFYA DERGİSİ

Sayı 29 Sayfa 99-119, İstanbul, 2014

Basılı Nüsha ISSN No: 1302-7212

Elektronik Nüsha ISSN No: 1305-5173

“YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ” (1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI)

“Population Movements In Yüksekova Province”

(The Causes And Effects Of Migrations Between 1980-2013)

İbrahim GÖKBURUN

İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı Öğrencisi
igokburun@gmail.com

Alındığı tarih:16.06.2014 Kabul tarihi: 27.12.2014

Özet

Türkiye’de 1950 sonrası ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümle başlayan göçler; 1980 sonrası yeni bir boyut kazanmıştır. Yaşanan terör olayları ve Olağanüstü Hal (OHAL) uygulaması nedeniyle birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Daha önceleri göç veren ilçeler ve şehirler, 1990 sonrası aldıkları göçle nüfus bir patlaması yaşamıştır.

Göçle birlikte şehirlere yığılan nüfus; gecekondulaşma, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık, işsizlik, çevre kirliliği, tarım alanlarının yok olması, plansız sanayileşme, alt ve üst yapı sorunlarına neden olmuştur. Bugüne kadar sadece büyük şehirlerin sorunu olarak algılanan göçün olumsuz sonuçları Türkiye’nin hemen her şehrinde görülmektedir. Türkiye’de bir çok sorunun kaynağını oluşturan göçün günümüzde yeni sorunlara neden olması konunun önemini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmada; Türkiye’de göçün olumsuz sonuçlarının Yüksekova örneği ile ortaya konulması amaçlanmıştır. Çalışmada veri ve yöntem olarak; Sosyal bilimlerde alan araştırmalarının vazgeçilmez gözlem ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca istatistik biliminin tekniklerinden yararlanılmıştır.

Yüksekova ilçesinde yapılan gözlemlerde; göçün sadece büyük şehirlerin bir sorunu olmadığı özellikle 1990 sonrası yaşanan göçlerin bütün ülkeyi etkilediği görülmektedir. Bu nedenle göçün önlenmesi ve göçün ortaya çıkardığı sorunların çözülmesi amacıyla yapılan projelerin bütün Türkiye’yi kapsayacak nitelikte olması gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yüksekova, Nüfus, Göç, Şehirleşme

Abstract

The migrations that started with the economic, political, and social changes after 1950 in Turkey took on a new dimension after the 1980. A lot of people has had to leave the places they lived in either as willing or forced because of the terrorism activities and Emergency Rule. The cities and provinces, which had been losing population before, had a population explosion after 1990.

This high amount of population with the immigrations caused problems of housing, transportation, security, education, health services, unemployment, pollution, destruction of the farm areas, unplanned industrialization, and underground structure. The negative effects of the migration, which have been perceived as problem of big cities until now, are seen in almost every city in Turkey. The fact that the migration causing a lot of problems in Turkey leads to further ones shows the importance of the issue.

It is aimed in this study to reveal the negative effects of the migration through the case of Yüksekova. As data and method in the study are used observation and meeting, the indispensable ways of research in Social Sciences. Also, the it is made use of the statistics.

The observations in Yüksekova shows that the migration is not only a problem for big cities, but also is affecting whole country, particularly the ones after 1990. Thus, the projects aimed to solve and prevent the problems the migration creates are required to cover all parts of Turkey.

Key Words: *Yüksekova, Population, Migration, Urbanization*

1. GİRİŞ

Nüfus hareketleri; herhangi bir yerleşim yerinde, belli bir zaman diliminde; nüfus sayısında meydana gelen değişiklikleri ifade etmektedir. Nüfus hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olaydır. Doğum, ölüm, göç gibi olaylar neticesinde dünyada yaşayan insanların sayısı her an değiştiği, azalıp çoğaldığı gibi, bu insanların yeryüzünde dağılışı da durmadan değişmektedir (Tanoğlu, 1969:31). Her türlü sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik olaylardan etkilenen nüfus hareketleri; doğumlar, ölümler ve göçler yoluyla şekillenmektedir.

Türkiye’de 1950 sonrası ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak kır şehre doğru yaşanan göçler; 1980 sonrası yeni bir boyut kazanmıştır. Yaşanan şiddet olayları ve OHAL uygulaması nedeniyle birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Göç, bir idari sınırı geçerek oturma yerini devamlı ya da uzun süreli olarak değiştirme olayını ifade etmektedir (Tümertekin ve Özgüç, 1997:282). Türkiye’de yaşanan göçler genellikle kırsal alandan şehre doğru aktığı görülmektedir. Gün özellikle sanayi alanında gelişen büyük şehirlere yönlmesi dikkat çekmektedir.

Daha önceleri göç veren ilçeler ve şehirlerin 1990 sonrası aldıkları göçle bir nüfus patlaması yaşadığı görülmektedir. Yüksekova ilçesi bu durumun yansıtan tipik bir ilçe özelliği taşımaktadır. Göçün hiçbir çekici özelliğini taşımayan Yüksekova, göçün bütün olumsuz sonuçlarını yaşayan bir ilçedir. Konuyla ilgili bu güne kadar yayınlanmış eserler, akademik çalışmalar, makaleler ve istatistikî değerlendirmeler incelenmiştir. Yapılan kaynak taramasında araştırma sahasıyla ilgi bilimsel çalışmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Göçle birlikte şehirlere akan nüfus, her geçen gün yeni sorunlar doğururken mevcut sorunların ise büyümesine neden olmuştur. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, göç sonucu ortaya çıkan bu sorunlar; genellikle İstanbul, Ankara, İzmir vb. büyük şehirlerde yaşanan sorunlar kapsamında ele alınıp değerlendirilmektedir. Oysa göçün olumsuz

sonuçları Türkiye'nin hemen her yerinde hissedilmektedir. Bu bağlamda, çalışma sahamız Yüksekova ilçesi göçün bütün olumsuzluklarını yaşayan bir yerleşim ünitesidir.

1.1. Veri ve Yöntem

Çalışmada veri ve yöntem olarak; Sosyal bilimlerde alan araştırmalarının vazgeçilmez unsuru gözlem ve görüşme yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca istatistik biliminin teknikleri kullanılarak elde edilen bulgular analizi edilmiştir. Araştırma sahasında 2012-2014 yılları arasında iki yıl süreyle yapılan gözlem ve görüşmeler neticesinde ulaşılan sonuçlar, çalışmanın en önemli veri kaynağını oluşturmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan nüfus sayım sonuçları araştırmanın kaynakları arasında yer almaktadır. Araştırma kapsamında ulaşılan veriler; göçün sadece büyük şehirlerin bir sorunu olmadığı, Türkiye'nin hemen her şehrinde göçün olumsuz sonuçlarının yaşandığı Yüksekova örneği ortaya konulmaktadır.

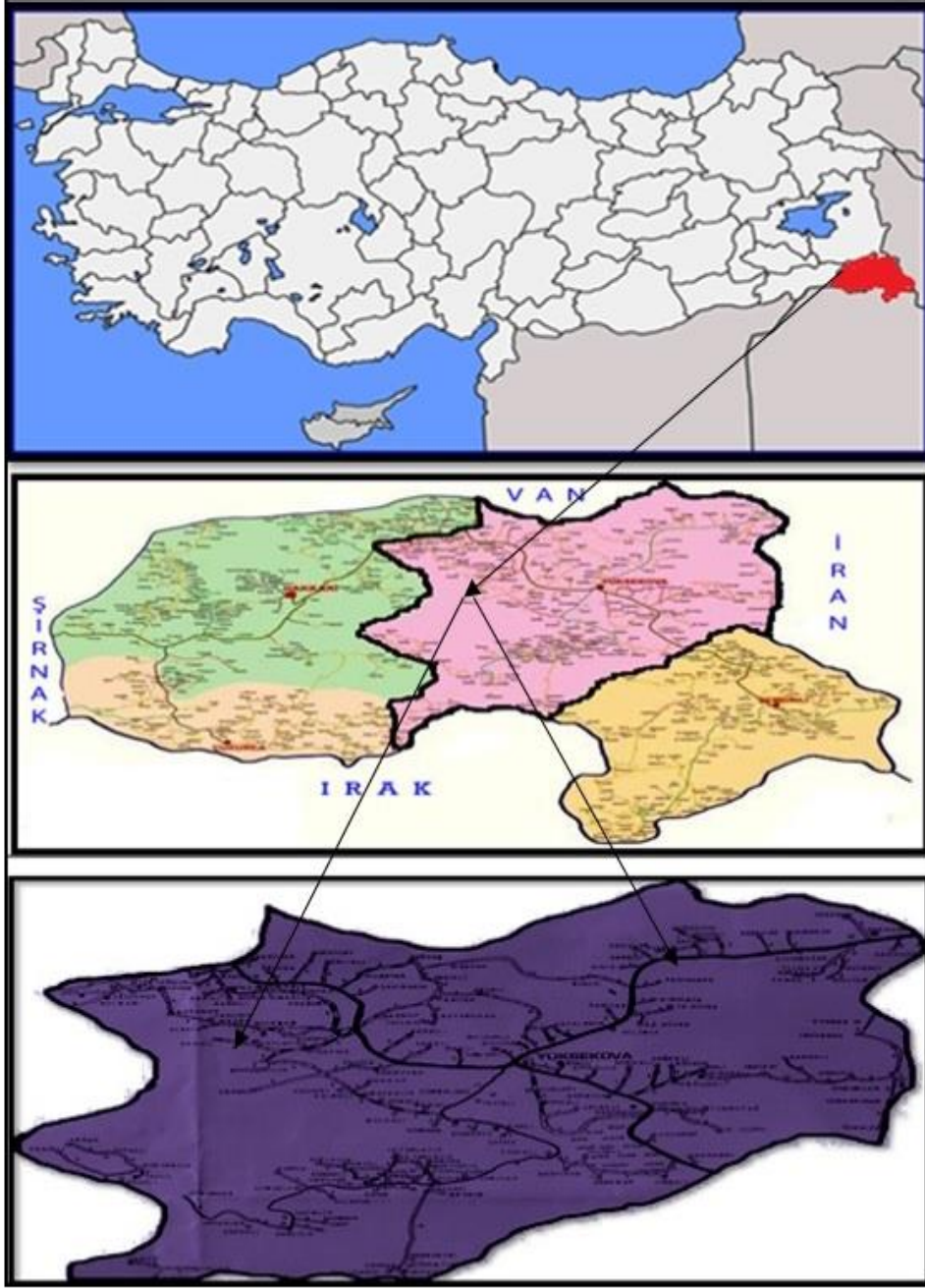
2. ARAŞTIRMA SAHASININ COĞRAFİ KONUMU VE DOĞAL ÖZELLİKLERİ

Türkiye'nin güneydoğu köşesinde yer alan Hakkâri ili merkez ilçelerinden biri olan Yüksekova; doğuda İran ve Şemdinli ilçesi, batıda Çukurca ilçesi ve idari olarak bağlı bulunduğu Hakkâri ili, kuzeyde Van Başkale ilçesi ve İran, güneyde ise Irak ile çevrili bir serhat ilçesidir. Türkiye-İran-Irak sınırlarının kesiştiği bir noktada yer alan Yüksekova; İran'a açılan ve şimdilerde Irak sınırında açılması planlanan sınır kapılarıyla Türkiye'nin önemli kentlerinden birini oluşturmaktadır.

Yüksekova ilçesinin yüzölçümü 2291 kilometrekare olup Hakkâri şehir merkezine uzaklığı 80 km'dir. Etrafı dağlarla çevrili ovanın kenarında büyük Zap nehrinin bir kolu olan Nehil Çayı'nın iki yakası boyunca kurulmuş olan Yüksekova ilçesinin rakımı 1950 m'dir. Yüksekova ovasının genişliği 15 km, uzunluğu ise 40 km olan bir çöküntü alanıdır. Yeryüzü şekilleri bakımından engebeli ve dağlık bir bölgede bulunan Yüksekova ilçesi; Hakkâri dağlık yöresinde yer almaktadır. Düzlük alanlar oldukça sınırlıdır. Sat ve Buzul Dağları'nın hemen kuzey doğusunda Yüksekova adıyla anılan ve yüksekliği 2000m'yi bulan büyük bir ova bulunmaktadır (Şahin, 2002:26). En büyük platosu Kandil Yaylası, Armutdüzü çevresidir.

Coğrafi yapı olarak dağlık alanlar ve ova olmak üzere iki kısma ayrılan Yüksekova ilçesinin ova kısmı 200.000 dekadır. Geçmişte 30.000 dekarı bataklık olan ovada yapılan çalışmalar neticesinde; bataklık alan kurutulmuş tarım alanına dönüştürülmüştür. Sonuç olarak ovanın doğal yapısı bozulmuştur. Kuş cenneti olarak bilinen Nehil Sazlığı'nın bazı bölümleri evsel atıklardan oluşan çöp yığınlarıyla işgal edilmiştir. Ovanın bazı bölümleri ise tarıma açılmıştır. (www.yuksekov.gov.tr ,2012)

Türkiye'nin en yüksek noktası olan Büyük Ağrı Dağı 5137 m. yüksekliğe sahip (Şahin ve Doğanay, 2000:22). Büyük Ağrı Dağı'ndan sonra Türkiye'nin ikinci yüksek noktasını oluşturan 4135 m. yüksekliğe sahip Cilo Dağı Yüksekova sınırları içerisinde yer almaktadır. Yüksekova, su kaynakları bakımından oldukça zengindir. Başlıca akarsuları Nehil ve Dağlıca çaylarıdır. İlçe merkezinden geçen ve Zap Nehri'nin bir kolu olan Nehil Vadisi ise Yüksekova'nın en büyük vadisidir.

Şekil 1:Yüksekova İlçesi Lokasyon Haritası
Figure 1: Location map of Yüksekova County
Kaynak: www.yuksekov.gov.tr ,2013.

2.1. Yüksekova İlçesinin Yerleşim Tarihi

Anadolu, Mezopotamya ve İran üçgeninde yer alan Yüksekova; konumu ve coğrafi yapısı nedeniyle her zaman farklı topluluklara ilgisini çeken bir yerleşim yeri olmuştur. Yüksekova “ilçe sınırları içinde sürekli yerleşimin MÖ 1000 yılında Urartu Uygarlığı döneminde başlamış olduğu bilinmektedir. Yüksekova ilçe merkezine 80 km uzaklıkta yer alan Büyükçiftlik Beldesi (Hırvat) kalıntıları; Yüksekova'nın batısında Aviş deresi ağzında büyük bir kent ve kale kalıntısı, Derav Vadisi Gagevran Köy yakınlarında 11.yy'da kayalara oyulmuş kiliseler bulunmaktadır (www.hakkarikulturturizm.gov.tr; 2012).

Yüksekova'nın 5km güneybatısında bulunan Gagevran köyünde kaya resimleri yer almaktadır. İlçe merkezinde bulunan koç heykelinde Gevaruk kaya resimlerindeki motiflere benzer betimlemeler ilçenin yerleşim tarihine dair ipuçları vermektedir. Eski çağlarda, Uzakdoğu'yu Batı'ya bağlayan ticaret yollarından biri olan Ordu Yolu üzerindeki Keleşin ve Topzava Stelleri anıtları üzerinde Urartu diliyle yazılmış yazıtlardan Yüksekova tarihine dair bilgiler elde edilmiştir (www.hakkarikulturturizm.gov.tr; 2012).

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlı topraklarına katılan Yüksekova, IX. yy'da Van vilayetine bağlı Hakkâri Livası'nın bir kazası olan Yüksekova ilçesinin eski adı Dize'dir. Yöre halkı tarafından 'Gever' olarak adlandırılan Yüksekova; I. Dünya Savaşı'nda. 1915'te Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Bölgedeki Müslüman halk; Rus ve Nasturi zulmüne direnirken 5 Mayıs 1919'da yerli milis kuvvetleri ve ordumuz tarafından Yüksekova düşman işgalinden kurtarılmıştır.

İdari yapı olarak 1932 yılında yürürlüğe giren 2042 sayılı kanunla Hakkâri iline bağlı Bucak yapılmıştır. 1935 yılında Hakkâri İli lağvedilince, Yüksekova ilçesi Van iline bağlanmıştır. 1936 yılında ise Hakkâri iline tekrar vilayet statüsü verilince Yüksekova ilçesi Hakkâri İline bağlı bir ilçe statüsüne kavuşmuştur (www.yuksekovatso.org.tr, 2012).

2012-2014 yılları arasında ise Yüksekova ilçesinin stratejik konumu nedeniyle il statüsüne kavuşturulması amacıyla tartışmaların odağında yer aldığı gözlenmektedir. “Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, 29 Aralık 2012'de Şanlıurfa ziyaret sırasında Türkiye Ziraat Odaları Birliği'nin düzenlediği toplantıda: Hakkâri'nin coğrafi ve ekonomik olarak gelişmeye uygun olmadığını vurguladı. Havaalanının da Yüksekova'ya yapıldığını belirterek şehir merkezinin Yüksekova'ya taşınması önerdi (http://www.hurriyet.com.tr 2014).

2.2. Yüksekova İlçesinde İklim

İklim şartları herhangi bölgede nüfus hareketlerini belirleyen önemli faktörlerden birini oluşturmaktadır. Yüksekova ilçesi Doğu Anadolu bölgesi iklim özelliklerini taşır. Dolayısıyla karasal iklim özellikleri görülmektedir. Bu iklim bölgesinde yazlar çok kısa, kışlar ise çok uzun ve kar yağışlı geçer. Kar uzun süre yerde kalır, don olayları da uzun süreli ve şiddetli olur (Şahin ve Doğanay, 2000: 66). Bitki örtüsü; karların erimesi ve ilkbahar yağışlarıyla yeşeren ve yaz kuraklığı nedeniyle kuruyan otlardan meydana gelen bozkırlardan oluşur. Karasal iklimin karakteristik bitki örtüsü step karakteri taşımaktadır. Bölgede yapılan gözlemlerde Yüksekova ilçesinde orman örtüsünün yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir.

Yüksekova ilçesinde; yükselti, dağların uzanışı ve denize uzaklık; sıcaklık ve yağış üzerinde etkili olmaktadır. Bölgenin denizden uzak olması ve yüksek dağlık alanların fazlalığı, bölgede karasal iklimin şiddetli olmasına neden olmaktadır. Yıllık sıcaklık farkı 30C° nin üzerinde kışlar şiddetli, uzun ve soğuk geçer. Buna bağlı olarak donlu gün sayısı fazladır. Kar örtüsü 6-7 ay yerde kalır. Yazların ise serin ve kısa olduğu Doğu Anadolu Bölgesi'nde; donlu gün ve karla örtülü gün sayısı ile yıllık sıcaklık farkının en fazla olduğu yerlerden biri Yüksekova ilçesidir.

2.3. Yüksekova İlçesinde Ekonomik Durum

İlçenin fiziki yapısı, ulaşımın zor olması, iklim şartları ve güvenlik sorunu nedeniyle Yüksekova ilçesinde ekonomik faaliyetler olumsuz etkilenmektedir. Bu nedenle ilçede, ekonomik etkinlikler yerel ölçeklidir. Yüksekova'da ekonomik faaliyetler sınırlı olmakla birlikte Hakkâri şehir merkezi, Şemdinli ve Çukurca ilçelerine göre daha çok gelişmiştir.

Yüksekova ilçesini, Hakkâri şehir merkezi, Şemdinli ve Çukurca ilçelerine göre cazibe merkezi kılan temel faktör Türkiye-İran arasında bulunan gümrük kapılarından biri olan Esendere Gümrük Sınır Kapısıdır. 1.Sınıf Gümrük Müdürlüğü statüsünde olan Esendere Gümrük Sınır Kapısı'nda; yolcu giriş-çıkış, taşıt giriş-çıkış, ithalat ve ihracat işlemleri, transit işlemleri ile sınır ticareti kapsamında ithalat ve ihracat yapılırsa da şehrin geçimini sağlayacak yeterlilikte değildir (www.yuksekovatso.org.tr ,2012)

Yüksekova ilçesinin verimli topraklara sahip olmasına rağmen iklim şartları sebebiyle tarımın ekonomiye katkısı yok denecek kadar azdır. İklim şartları, gür çayır ve meralar hayvancılığa zemin hazırlamıştır. Yüksekova'daki yaylalar ekonomik hayata yön vermiş ve özellikle hayvancılığı ön plana çıkarmıştır. Ancak 1980 sonrası bölgede yaşanan şiddet olayları ve OHAL uygulaması nedeniyle ilçenin temel ekonomik kaynağı olan hayvancılık büyük zarar görmüştür.

Hayvancılık açısından Türkiye'nin önemli bölgelerinden biri olan Yüksekova ilçesinde; şuanda 22.886 büyük baş hayvan, 200.000 küçükbaş hayvan mevcuttur. Bölgede görüştüğümüz birçok kişi bu rakamların 1990 öncesi rakamlarla kıyaslanamayacak kadar düşük olduğunu vurgulamaktadır. Yüksekova ilçesinde arıcılık kısmen gelişmiş olup 22.000 fenni arı kovanı, 1.500 adet kara kovanı ile üretim yapılmaktadır. İlçede Arıcılar Birliği kurulmuş olup, 300 arıcı kaydı bulunmaktadır www.yuksekovatso.org.tr ,2012).

Yüksekova'da halkın günlük ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik küçük ölçekli iş yerleri dikkat çekmektedir. Söz konusu bu iş yerlerinde pazarlaması yapılan ürünler ilçe dışından getirilmektedir. Özellikle İran'dan ithal edilen ürünlerin ilçe ekonomisine hâkim olduğu görülmektedir. Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkanlığına 760 esnaf, Sanayi ve Ticaret Odası Başkanlığına 1500 sanayi ve tüccar; Şoförler ve Otomobilciler Odası Başkanlığına 1260 şoför; Ziraat Odası Başkanlığına 6780 çiftçi kayıtlıdır (www.yuksekovatso.org.tr ,2012).

İlçede şu anda hammaddesini kendi sınırlarından temin eden sadece bir süt fabrikası bulunmaktadır. Bu süt fabrikası ise özellikle kış aylarında üretimin aksamaması amacıyla İğdir ilinden ilçeye süt taşınmaktadır. Sanayi tesisi olarak 1 Et Entegre Tesisi olup ancak şu anda üretim yapılmamaktadır. 6 Küp şeker imalathanesi, 1 Süt Fabrikası mevcuttur. İlçede bulunan 6 küp şeker imalathanesinde ise İran'dan ithal edilen 'toz şeker'; 'küp şeker'e dönüştürülerek pazara sunulmakta olup söz konusu bu imalathanelerde en fazla 4-5 işçi istihdam edilmektedir. Özetle Yüksekova ilçesi, göçün çekici özelliklerinden daha çok itici özelliklerini barındıran ve yaşayan bir bölgede yer almaktadır.

2.4. Yüksekova İlçesinde Ulaşım

Yüksekova ilçesi Türkiye-İran-İrak sınırlarının kesiştiği nokta yer almaktadır. Van-Başkale-Hakkâri kara yolu aynı zamanda Türkiye -İran arasında ulaşımı sağlayan Yüksekova-Bacirge yolu ile İran'ın Urmiye şehrine bağlanmaktadır. Siirt-Şırnak-Uludere yolunda ise yoğun kar yağışları nedeniyle ancak yaz aylarında ulaşım sağlanmaktadır. Van-Başkale-Hakkâri kara yolu bu nedenle Yüksekova'nın batıya açılan kapısıdır. Aynı zamanda İran Devleti'nin Türkiye'ye ve Batıya açılan kapılarından birini Esendere Gümrük Sınır Kapısı Yüksekova ilçesinde yer almaktadır. Türkiye-İran arasında bulunan Esendere Gümrük Sınır Kapısı 1.Sınıf Gümrük Müdürlüğü statüsünde olmasına rağmen ulaşım ve güvenlik sorunları nedeniyle bu işlevi ifa etmekten uzak bir görünüm sergilemektedir.

Demiryolu ve havayolu ulaşımının bulunmadığı Yüksekova'da yaşanan ulaşım sorunu çözmek amacıyla Yüksekova Havalimanı inşaatında çalışmalar devam etmektedir. 29 Nisan 2011 tarihinde temeli atılan ancak bölgede yaşanan şiddet olayları nedeniyle inşası çeşitli

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

dönemlerde durdurulan Yüksekova Havaalanı'nın ilçede ulaşım sorununu önemli ölçüde çözeceği ön görülmektedir. Hakkâri ilinin ulaşım yapısı genel olarak irdelendiğinde; şehir merkezi ve Şemdinli, Çukurca ilçelerinde ulaşım imkânlarının çok kısıtlı olduğu; Yüksekova ilçesinde ise ulaşım imkânlarının Hakkâri kent merkezi ve Şemdinli-Çukurca ilçelerine göre daha gelişmiş olduğu görülmektedir. Türkiye -İran arasında ulaşımı sağlayan Yüksekova-Bacirge yolu ilçede ekonomik bir hareketlilik oluşturmaktadır. İlçede yaşanan bu ekonomik ve ticari faaliyetler ilçenin nüfus bakımından yoğunlaşmasını sağlayan önemli bir faktördür.

İlçede ulaşım şu anda sadece karayolu ile sağlanmaktadır. Köyleri, ilçe ve ile bağlayan yollar kışın uzun müddet karla kaplı kalmaktadır. Çığ tehlikesi ve kar yağışı sebebiyle kara yolu ulaşımı zaman zaman aksamaktadır. Bu nedenle ilçenin başka bölge ve köylerle irtibatının kesildiği gözlenmektedir. Ulaşım sorununu çözmüş bir Yüksekova; ekonomik, kültürel, eğitim ve sosyal hayatın bütün alanlarında önemli bir aşama kaydedeceği ön görülmektedir.

3. YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ

Çalışmanın odak noktasını oluşturan bu bölümde; Yüksekova ilçesinde Genel Nüfus Sayımı dönemleri arasında göçün sayısal boyutları, sosyo-ekonomik nitelikleri ve yerleşim yerleri bazında dağılımı incelenmiştir. Ayrıca göçün nedenleri üzerinde durularak, 1980-2013 döneminde Yüksekova ilçesinde yaşanan göçlerin profili çıkartılmıştır.

Yüksekova ilçesinde nüfus hareketleri incelenirken; Genel nüfus sayım dönemleri ve Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemine (ADNKS) göre Yüksekova ilçesinde nüfus verilerini analiz edilmiştir. Türkiye'de gerçek anlamda ilk nüfus sayımı Cumhuriyet'in ilanından dört yıl sonra 1927 yılında yapılmıştır. İlk nüfus sayımında 13 milyon 648 bin 982 kişi olan Türkiye'nin toplam nüfusu 2013 yılında 76 milyon 667 bin 864 kişiye ulaşmıştır (Bkz. Tablo 1).

Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında 24 bin 980 kişi olan Hakkâri ilinin nüfusu; 2013 yılında 273 bin 41 kişiye ulaşmıştır (Bkz. Tablo 1). Nüfus hareket halinde, her an ve durmadan değişen bir olaydır. Doğum, ölüm, göç gibi olaylar neticesinde dünyada yaşayan insanların sayısı her an değiştiği, azalıp çoğaldığı gibi bu insanların yeryüzünde dağılışı da durmadan değişmektedir (Tanoğlu, 1969:31). Düzenli nüfus sayımları, ADNKS ve Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verilerine göre; Yüksekova'da nüfusun Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze sürekli değişen bir trend izlediği görülmektedir.

Tablo 1: 1927-2013 Türkiye nüfusu, Hakkâri İli Nüfusu ve Yüksekova İlçe nüfusu
Table 1: Population of Turkey, Population of Hakkari City and Population of Yüksekova County between 1927 and 2013

DÖNEM	TÜRKİYE NÜFUSU	HAKKÂRİ NÜFUSU	YÜKSEKOVA NÜFUSU
1927	13.6482.70	24.980	-
1935	16.158.018	*	-
1940	17.820.950	36.446	5.810
1945	18.790.174	35.124	6.660
1950	20.947.188	44.207	8.372
1955	24.064.763	54.824	11.562
1960	27.754.820	67.766	15.148
1965	31.391.421	83.937	20.065
1970	35.605.176	102.312	24.881
1975	40.347.719	126.036	32.130
1980	44.736.957	155.463	45.012
1985	50.664.458	138.707	52.357
1990	56.473.035	172.479	69.003
1997	62.865.574	219.345	89.073
2000	67.803.927	236.581	102.039
2007	70.586.256	246.469	105.157
2008	71.517.100	258.590	107.882
2009	72.561.312	256.761	106.708
2010	73.7229.88	251.302	108.546
2011	74.724.269	272.165	113.871
2012	75.627.384	279.982	115.966
2013	76.667.864	273 041	116.327

Kaynak: TÜİK, 2013.

*Hakkâri ili 01.06.1932 tarihte yürürlüğe giren 2042 sayılı Kanunla Bucak yapılmıştır. 20.05.1935 tarihinde Hakkari İli lağvedilince, Yüksekova ilçesi Van iline bağlanmıştır. 1936 yılında Hakkâri yeniden Vilayet olunca Yüksekova İlçe statüsü kazanıp Hakkari İline bağlanmıştır. Bu nedenle 1935 yılı Hakkari il nüfusu verileri Van ili kayıtlarına geçirildiği için ilin net nüfusunu belirten herhangi bir veriye ulaşılamamıştır.

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ
VE SONUÇLARI

2013 yılında Hakkâri il toplam nüfusu 279 bin 982 kişiden 273 bin 41 kişiye düşerken; Yüksekova ilçe nüfusu 115 bin 966 kişiden 116 bin 327 kişiye ulaşmıştır. 2012-2013 yılı arasında Yüksekova nüfusu 361 kişi çoğalırken; Hakkâri ilinin toplam nüfusu 6 bin 941 kişi azalmıştır. (Bkz. Tablo 1). İl genelinde toplam nüfus dışarıya olan göçle birlikte azalırken; Yüksekova ilçesinde nüfusun artmaya devam ettiği görülmektedir.

Yüksekova'da yıllık nüfus artış oranlarını sürekli değişen bir grafik izlemiştir. Yüksekova ilçesinde yıllık artış oranlarının 1980 yılında 8,0 zirve yaptığı görülürken; 2009 yılında ise -0,01 düşmüştür. Yıllık nüfus artış oranının 2009 yılında en düşük seviyede olduğu görülmektedir. (Bkz. Tablo 2).

Tablo 2: 1927-2013 Türkiye ve Yüksekova İlçesi Yıllık Nüfus Artış Oranları
Table 2: Rate of increasing population by year of Yüksekova and Turkey

Dönem	Türkiye nüfusu	Türkiye nüfusunun yıllık artış oranı%	Yüksekova Nüfusu	Yüksekova Nüfusunun yıllık artış oranı%
1927	13.6482.70	...	-	-
1935	16.158.018	2.3	-	-
1940	17.820.950	2.1	5.810	-
1945	18.790.174	1.1	6.660	2,9
1950	20.947.188	2.3	8.372	5,1
1955	24.064.763	3.0	11.562	7,6
1960	27.754.820	3.1	15.148	6,1
1965	31.391.421	2.6	20.065	6,4
1970	35.605.176	2.7	24.881	4,8
1975	40.347.719	2.7	32.130	5,8
1980	44.736.957	2.2	45.012	8,0
1985	50.664.458	2.7	52.357	3,3
1990	56.473.035	2.3	69.003	6,3
1997	62.865.574	2.2	89.073	4,2
2000	67.803.927	2.0	102.039	4,9
2007	70.586.256	0.6	105.157	0,6
2008	71.517.100	1.3	107.882	0,02
2009	72.561.312	1.5	106.708	-0,01
2010	73.7229.88	1.6	108.546	0,02
2011	74.724.269	1.4	113.871	0,04
2012	75.627.384	1.2	115.966	0,02
2013	76.667.864	1.4	116.327	0,01

Kaynak: TÜİK, 2013.

2000 yılında Yüksekova'da nüfusunun yıllık artış oranlarının 4,9 iken; 2007 yılında 0,6 oranına düşmüş olduğu görülmektedir. 2008 yılında 0,02; 2009 yılında -0,01, 2010 yılında 0,02 oranına düşmüş olduğu görülmektedir (Bkz. Tablo 2). Bu dönemde yıllık nüfus artış oranında dönemler arası rakamsal dalgalanmalarda düşüş yaşanmıştır. Araştırma sürecinde alanda yapılan gözlemlerde yeni kuşak neslin az çocuk yaptığı tarafımızca tespit edilmiştir.

Bölgede şiddet olaylarının azalmasıyla kısmen de olsa yaşam şartlarının normale dönmesi yıllık nüfus artış oranları arasındaki dalgalanmaları önlemiştir. Ayrıca TÜİK'in 2007 yılında, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemini başlatmasıyla daha kısa süreli verilerin elde edilip değerlendirilmesi nüfus artış oranında dönemler arası rakamsal dalgalanmaların azalmasında önemli bir faktör olmuştur.

TÜİK verileri ve bu alanda yapılan çalışmalar dikkate alınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecinde nüfusun genel özellikleri irdelendiğinde; nüfusun büyük bir bölümü köylerde yaşayan halktan oluştuğu, yalnızca İstanbul ve İzmir'de kentsel yaşam tarzının bulunduğu görülmektedir. Ayrıca nüfusun büyük çoğunluğu çocuk, kadın ve yaşlılardan oluşmaktadır. Uzun süren savaşlar ve hastalıklar nedeniyle genç nüfusun, özellikle erkek nüfusun, genel nüfus içindeki oranı oldukça azalmıştır.

Cumhuriyet döneminde uygulanan nüfus politikaları neticesinde, Türkiye nüfusu hızla artmaya başlamıştır. Türkiye genlinde görülen nüfusu artışı Yüksekova ilçesinde de görülmektedir. Sayım dönemleri itibarıyla Yüksekova ilçe nüfusunun artış seyri Türkiye ortalamalarıyla karşılaştırıldığında; Yüksekova'da nüfusunun 1945 yılında, 2013 yılı nüfus verilerine göre yıllık nüfus artış hızının Türkiye ortalamasının üzerinde seyrettiğini görmekteyiz. (Bkz. Tablo 2).

2012 yılı nüfus verilerine göre ise Türkiye'de nüfusunun yıllık artış oranıyla Yüksekova'nın yıllık nüfus artış oranları arasındaki farkın ortadan kalkma düzeyine geldiği; ancak buna rağmen Yüksekova ilçesinde doğurganlık oranının Türkiye'de en yoğun olan 1. bölge kategorisinde yer aldığı TÜİK istatistiklerine yansımaktadır (Bkz. Tablo 1). Yüksekova İlçesinin nüfus hareketleri irdelendiğinde; ilçe toplam nüfusu, doğal nüfus artış yoluyla yani doğumlarla gerçekleşmiştir. İlçeni merkez nüfusunun yoğun şekilde artması ise kırsal alandan şehir merkezine göçler etkili olmuştur. 1980-2013 döneminde kırsal alandan ilçe merkezine yoğun bir şekilde göçlerin yaşandığı gözlenmektedir.

Yüksekova ilçesinin coğrafi olarak kırsal yerleşimin ön plana çıktığı bir bölge olmasına rağmen nüfusun şehir merkezine yerleşmesinin nedenleri arasında Türkiye-İran arasında bulunan Esendere Gümrük Sınır Kapısı'nın ticari faaliyetlere olanak tanınması önemli bir faktör oluşturmaktadır. Ancak ilçede nüfus hareketleri irdelendiğinde 1980 sonrası bölgede yaşanan şiddet olayları ve OHAL uygulaması özellikle 1990 sonrası birçok insanın köylerden ilçe merkezine göç etmesine neden olmuştur.

3. 1. 1950 Öncesi Yüksekova'da Nüfus

Yüksekova ilçe nüfusuna dair ilk nüfus verilerinin 1940 yılında yapılan nüfus sayımında elde edilmiştir. Bu dönemde Yüksekova ilçenin toplam nüfusunun 5 bin 810 olduğu, bu nüfusun 857'sinin şehir merkezinde yaşadığı, 4.952 sinin ise kırsal alanda yaşadığı görülmektedir (Bkz: Tablo 3).

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ
VE SONUÇLARI

Tablo 3: 1940-1950 Yüksekova İlçe Nüfusu
Table 3: Population of Yüksekova County between 1940 and 1950

DÖNEM	TÜRKİYE TOPLAM NÜFUSU	YÜKSEKOVA TOPLAM NÜFUSU	Yıllık Artış Oran 1	ŞEHİR NÜFUSU	Şehir Nüfusunu n Yıllık Artış Oranı	YÜKSEKOV A KIRSAL NÜFUSU	Kırsal Nüfusun Yıllık Artış Oranı
1927	13.6482.70	-	-	-	-	-	-
1935	16.158.018	-	-	-	-	-	-
1940	17.820.950	5.810	-	857	-	4.952	-
1945	18.790.174	6.660	2,9	1.212	8,2	5.448	2,0
1950	20.947.188	8.372	5,1	1.143	-5,6	7.229	6,5

Kaynak: TÜİK, 2013.

Türkiye'nin toplam nüfusu hızla artarken 1940'lı yıllarda nüfus birdenbire durağanlaştığı hatta nüfus artış hızında belirgin bir düşüş yaşandığı gözlenmektedir. Hızla yükselen nüfusun birdenbire azalmasının sebepleri arasında II. Dünya Savaşı öncesinde dünya genelinde yaşanan hareketlenmelere bağlı olarak yetişkin erkek nüfusun silâh altına alınması, harcamaların savunma sanayisine odaklanması ve sağlık sorunlarının artması etkili olmuştur. Türkiye'de ve dünya'da yaşanan bu sosyolojik vakanın 1945-1950 yılları arasında Yüksekova'da şehir merkezi nüfusunda 8,2'den -5,6 oranına düşerken kırsal alanda 2,0'dan 6,5'e yükseldiği görülmektedir (Bkz: Tablo 3). Bu nedenle ilçe nüfusunun İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu sonuçlardan nüfus bakımında çok fazla etkilenmediği gözlenmektedir.

Türkiye geneli nüfusuna paralel olarak artan Yüksekova nüfusu 1945 yılında 6 bin 660 kişi olarak tespit edilirken, yıllık nüfus artış oranı ise 2,9 olduğu görülmektedir. Türkiye'nin toplam nüfusu 18 milyon 790 bin 174 kişi olup ülkenin yıllık nüfus artış oranı ise 1,1 olduğu tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 3). Bu dönemde Yüksekova ilçesinde nüfusun çoğunluğunun kırsal alanda yaşadığı, şehir merkezinde yaşayan insanların toplam nüfusun 5/1'i dahi olmadığı görülmektedir. 1950 yılında Yüksekova ilçesinde nüfusun toplam nüfusu 8 bin 372 kişi olduğu; bu nüfusun 7 bin 229 kişininin kırsal alanda yaşadığı, bin 143 kişininin ise şehir merkezi nüfusedir (Bkz: Tablo 3).

3. 2. 1950-1980 Dönemi Yüksekova'da Nüfus

Türkiye'de 1950'li yıllardan sonra ekonomik, siyasal ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olarak başlayan göçün sonuçları ülkenin her köşesine yansımıştır. 1939-1945 yılları arasında yaşanan II. Dünya Savaşı'nı takiben özellikle 1950 sonrası sanayileşme hareketleri ivme kazanmaya başlamıştır. Türkiye'de 1950 sonrası ulaşım imkânlarının da nispeten gelişmesi, nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimden şehre doğru yaşanan göç hareketleri, farklı sektörlerde üretim sağlayan fabrikaların kurulmaya başlanması gibi sanayileşme hareketlerinde yaşanan hızlı gelişmeler kentleşme olgusunu da beraberinde

geliştirmiştir (Sertkaya Doğan, 2009;34). Kentleşmeyle birlikte nüfus şehirlerde yığılmaya başlamıştır.

Yıllık nüfus artış hızınının 1950 yılından sonra yükselmesi ve tarımdaki makineleşme kırsal nüfusun göç etmesine neden olmuştur. Bu göç hareketleri daha çok büyük kentlere doğru yönelmiş ve kentlerde bir takım sosyo-ekonomik sorunlara yol açmıştır. Bu anlamda Yüksekova ilçesi sosyo-ekonomik yapısı itibariyle göç veren şehirlerden biri almakla birlikte şehir nüfusunun Türkiye nüfusuna paralel olarak artmaya başlamıştır. 1950 sonrasında iç göç hareketlerinin başladığı ve daha çok ülkenin batısında yer alan büyük şehirlere doğru göçlerin Türkiye’de yeni sorunların kaynağını oluşturduğu bilinmektedir.

1950’lerden sonra ekonomik ve sosyal problemlere bağlı olarak yaşanan gelişmelerin etkisiyle Yüksekova ilçesinin toplam nüfusunun her geçen gün yükselmeye devam ettiği görülmektedir.

Tablo 4: 1950-1980 Yüksekova İlçe Nüfusu
Table 4: Population of Yüksekova County between 1950 and 1980

DÖNEM	YÜKSEKOVA TOPLAM NÜFUSU	Yıllık Artış Oranı	ŞEHİR NÜFUSU	Şehir Nüfusunun Yıllık Artış Oranı	YÜKSEKOVA KIRSAL NÜFUSU	Kırsal Nüfusun Yıllık Artış Oranı
1955	11.562	7,6	1.397	4,4	10.165	8,1
1960	15.148	6,1	1.628	3,3	13556	6,7
1965	20.065	6,4	2.768	14,0	17.297	5,5
1970	24.881	4,8	4.419	11,9	20.462	3,7
1975	32.130	5,8	7.329	13,2	24.801	4,2
1980	45.012	8,0	14.287	19,0	30.725	4,8

Kaynak: TÜİK, 2013.

Tablo 4’te görüldüğü üzere; bu dönemde Yüksekova ilçesinde nüfusun çoğunluğunun kırsal alanda yaşamaya devam ettiği; şehir merkezinde yaşayan toplam nüfusun 10/1’i oranında kaldığı görülmektedir. 1960 yılında aynı oranın devam ettiği; ancak 1965 yılında kırsal nüfusun yıllık artış oranı 5,5’e düşerken Yüksekova şehir merkezinin nüfusunun yıllık artış oranı 14,0 yükseldiği görülmektedir (Bkz: Tablo 4).

Bir önceki sayım dönemine göre 1970 yılında Yüksekova’da hem kırsal hem de şehir merkezinin nüfus artış oranı düşmekle birlikte; kırsal nüfusun yıllık artış oranı 3,7’ye düşerken, şehir merkezinin nüfusunun yıllık artış oranı 11,9’u bulduğu görülmektedir (Bkz: Tablo 4). 1975 yılında ise Yüksekova’da hem kırsal hem de şehir merkezinin nüfus artış oranı; bir önceki sayım dönemine göre yükselmiş olup kırsal nüfusun yıllık artış oranı 4,2’ye ulaşırken, ilçe merkezinde nüfusun yıllık artış oranı 13,2’ye yükselmiştir (Bkz: Tablo 4).

Yüksekova’da bu süreçte yaşanan nüfus hareketleri Türkiye genelinde ilçelerde görülen nüfus hareketlerine eş değer bir durumdadır. 1975 döneminde yapılan nüfus sayımında ise 32 bin 130 kişi olan Yüksekova’da toplam nüfusun 7 bin 329’u ilçe merkezinde yaşarken 24 bin 801 kişisi kırsal alanda yaşamaktadır (Bkz: Tablo 4). Şehir nüfusu artmakla birlikte nüfusun 3/2’si kırsal alanda yaşamaktadır.

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

1980 döneminde yapılan nüfus sayımında ise 45 bin 12 kişi olan Yüksekova'da toplam nüfus, bu tarihe kadar en yüksek noktaya ulaşmıştır. Toplam nüfusun 14 bin 287 kişisi ilçe merkezinde yaşarken, 30 bin 725 kişisi kırsal alanda yaşadığı görülmektedir (Bkz: Tablo 4). Bu dönemde şehir nüfusu kırsal alanda yaşayan nüfusun yaklaşık olarak yarısı kadar olduğu görülmekle birlikte şehir nüfusunun artış oranı 19 iken kırsal alanda yaşayan nüfusun artış oranı ise 4,8'de kalmıştır (Bkz: Tablo 4).

Türkiye 1950'lerden sonra ilk kez ağır sanayi dallarıyla tanışıyor. Tarımda makineleşme ve İstanbul'da gelişen sanayi kuruluşları 1950 sonrası Türkiye'de iç göç hareketlerini başlatmıştır. İç göçler, nüfusun aynı ülke içinde yeniden yerleşimini ifade eder (Tümertekin-Özgüç, 1997;306). Türkiye'de kırdan şehre doğru akan iç göçlerden en çok etkilenen şehirlerden biri kuşkusuz Yüksekova ilçesi olmuştur.

Son iki yüz yıl boyunca bütün dünyada en yaygın göç olayını, insanların kırsal alanlardan şehirsal alanlara doğru olan, iç göçler oluşturmuştur. Kırdan şehre göçler kırsal alandaki nüfus baskıları ve Sanayi Devrimi'nin getirdiği ekonomik değişimlerle daha da teşvik edilmiştir. Bununla birlikte, iç göçler yalnızca kırlardan şehirlere doğru olan hareketleri kapsamaz. Ülkelerin büyüklüğü, ekonomik kalkınmışlık düzeyi ve yerleşme tarihlerine bağlı olarak başlıca dört grup iç göç olayından söz etmek mümkündür: 1.Kırlardan şehirlere doğru, 2.Kırlardan kırlara doğru, 3.Şehirlerden kırlara doğru, 4.Şehirlerden şehirlere doğru olan göçler (Tümertekin ve Özgüç, 1997;306-307).

1950-1980 Dönemi Yüksekova nüfusunun sürekli artmış olduğu gözlenmektedir. Bu süreçte yaşanan göçler; Türkiye ve Dünya'da yaşanan şehirleşmeye bağlı olarak gerçekleşen değişimin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Yüksekova ilçesinde yaşanan göçler 'Kırlardan şehirlere doğru' yaşanan göçler arasında yer almaktadır. Ancak Yüksekova ilçesinde göçlerin nedeni: Sanayi hamlesinin getirdiği ekonomik gereksinimlerden çok 'güvenlik sorunlarından' kaynaklandığı görülmektedir.

3.3. 1980-2000 Dönemi Yüksekova ilçesinde Nüfus

Yüksekova ilçesi sınırları içinde Genel Nüfus Sayımı dönemleri arasında göç edenlerin sayısal boyutları, sosyo-ekonomik nitelikleri, yerleşim yerleri bazında dağılımları ve göç nedenleri değerlendirildiğinde; 1980-2000 döneminde Yüksekova ilçesi yoğun bir şekilde kırdan şehre göçün yaşandığı görülmektedir. 1975 yılında 13,3 milyon olan kent nüfusunun (20.000 ve daha fazla nüfuslu yerler) toplam nüfusa oranı yüzde 32,9 iken, aradan geçen yirmi beş yılda, kırdan kente göçlerin de etkisiyle Türkiye, 1980'li yıllardan itibaren kentsel nüfusu çoğunlukta olan ülke grubuna girmiş (Kocaman, 2008;6).

Tablo 5: 1980-2000 Yüksekova Nüfusu
Table 5: Population of Yüksekova County between 1980 and 2000

DÖNEM	YÜKSEKOVA TOPLAM NÜFUSU	Yıllık Artış Oranı	ŞEHİR NÜFUSU	Şehir Nüfusunun Yıllık Artış Oranı	YÜKSEKOVA KIRSAL NÜFUSU	Kırsal Nüfusun Yıllık Artış Oranı
1980	45.012	8,0	14.287	19,0	30.725	4,8
1985	52.357	3,3	16.334	2,9	36.023	3,5
1990	69.003	6,3	28.909	14,9	40.094	2,5
1997	89.073	4,2	53.411	12,5	35.662	-2,4
2000	102.039	4,9	59.662	3,9	42.377	6,3

Kaynak: TÜİK, 2013.

Köyde veya kentlerde yaşayan insanların bir kısmı sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı geçimini temin etmek için büyük şehirlere ya da yakın kentlere çalışmak amacıyla

göç etmektedir. 1950 sonrası sanayileşme ve tarımda makineleşme sonrası başlayan iç göç, Türkiye’de her zaman yaşanan bir durum olmuştur. Ancak 1980-2000 dönemi Yüksekova ilçesinde nüfus hareketleri irdelendiğinde; özellikle 1990- 1997 yılları arasında kırsal alandan Yüksekova şehir merkezine yoğun bir göçün yaşandığı görülmektedir. Bu dönemde Yüksekova ilçesinde nüfus kırsal alandan şehir merkezine akmasının temel nedeni OHAL Bölgesinde yer alan Hakkâri’nin üç ilçesinden biri olan Yüksekova’da güvenlik gerekçesiyle köylerin boşaltılmasıdır

Sosyal ve ekonomik nedenlerden dolayı geçimini temin etmek amacıyla büyük şehirlere doğru yaşanan göçle birlikte 1980 döneminde Yüksekova ilçesi merkez nüfusunun kırsal alanda yaşayan nüfusun yaklaşık olarak yarısı kadar olduğu görülmektedir. Ancak 1984 yılında başlayan terör olayları nedeniyle bölgede şiddet giderek yükselmiştir. 1990 yılından sonra bölge insanı için yaşam çekilmez hale getirmiştir. Terör örgütünün şiddet odaklı eylemleri ve bu eylemleri önlemek amacıyla uygulamaya konulan güvenlik politikaları nedeniyle giderek potansiyel suçlu psikolojisi içine itilen bölge insanı; toplumsal olayların bastırılması ya da kontrol edilmesi gerekçesiyle zorunlu göçe zorlanmıştır.

1985 döneminde yapılan nüfus sayımında 52 bin 357 kişi olan Yüksekova’da toplam nüfusunun 16 bin 334 kişisi şehir merkezinde yaşarken; 36 bin 23 kişinin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir (Bkz: Tablo 5). Bu dönemde şehir nüfusu kırsal alanda yaşayan nüfusun yaklaşık olarak yarısı kadar olduğu görülmekle birlikte şehir nüfusunun artış oranı 1980 yılında 19,0 iken 1985 yılı 2,9’a düşerken kırsal alanda yaşayan nüfusun artış oranı ise 1980 yılında 4,8 iken 1985 yılında 3,5 düşmüştür (Bkz: Tablo 5).

1990 öncesinde geçim sıkıntısı, topraksızlık vb. ekonomik ağırlıklı gerekçeler, 1990 sonrası ise adeta can pazarına dönüşen bölgede bir kenara itilmiş insanlar köy yakılması ve bölgedeki olaylar nedeniyle buldukları yerleri terk etmek zorunda kalmıştır (Diyarbakır Ticaret Ve Sanayi Odası, 1997). 1990 dönemde yapılan nüfus sayımında 69 bini aşan Yüksekova’da toplam nüfusunun 28 bin 909 kişisi şehir merkezinde yaşarken; 40 bin 94 kişinin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir. Bu dönemde şehir nüfusunun artış oranı 1985 yılında 2,9 iken 1990 yılında 14,9’a yükselmiştir. Kırsal alanda yaşayan nüfusun artış oranı ise 1985 yılında 3,5 iken 1990 yılında 2,5’e düşmüştür (Bkz: Tablo 5).

Bu süreçte dikkat çeken nokta Yüksekova ilçesinde şehir nüfusu yükselirken kırsal nüfus oranının hızla düşmesidir. 1993 ve 1994 yıllarında yoğun bir şekilde oluşan köy boşaltmaları Olağanüstü Hal Bölge Valiliğinin tespitlerine göre; OHAL Bölgesi ile (Diyarbakır, Hakkâri, Siirt, Şınak, Tunceli, Van) mücavir alanı oluşturan (Batman, Bingöl, Bitlis, Mardin, Muş) 11 ilde Kasım 1997’de dönüş yapanlar hariç, 820 Köy, 2.345 mezraya boşaltılan köylerden göç edenlerin sayısı ise 378.335’e ulaşmıştır (TBMM, 1996).

1997 yılında yapılan nüfus sayımında; Yüksekova’da toplam nüfus 89 bin 73 kişiye ulaşmıştır. Bu nüfusun 53 bin 411 kişisi ilçe merkezinde yaşarken; 35 bin 662 kişinin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir. Yüksekova ilçesinde tarih boyunca ilk defa şehir merkezinde yaşayan nüfus kırsal alanda yaşayan nüfusu geçmiştir. Bu dönemde şehir nüfusunun artış oranı 12,5’e yükselirken, kırsal alanda yaşayan nüfusun artış oranı ise - 2,4’e düştüğü görülmektedir (Bkz: Tablo 5).

Sanayi Devriminden sonra, özellikle tarımda makineleşmeyle birlikte dünyanın hemen her yerinde kırlardan kentlere doğru göçler olmuştur. Kentlerin çekici ve kırların ise itici özellikleri nedeniyle insanlar kırlardan şehirlere doğru göç etmektedir. Şehirlerdeki iş, eğitim, sağlık imkânları ve daha iyi koşullarda yaşama düşüncesi, ulaşım imkânları, güvenli bir yaşam, kentlerdeki sosyal ve kültürel imkânlardan yararlanma isteği günümüz dünyasında kentleri cazibe merkezi haline getirmiştir. Ancak Yüksekova ilçesi sosyo-kültürel yaşam koşulları, ekonomik faaliyetler, ticaret, sanayi faaliyetleri göz önünde bulundurulduğunda göçün çekici faktörlerin çok itici faktörlerini barındıran bir şehir özelliği yansıtmaktadır. Bu rağmen Yüksekova ilçesi 1980 sonrası Anadolu’da normal bir ilçede görülen nüfus artışının üzerinde tam anlamıyla bir nüfus patlaması yaşamıştır.

Bölgenin, güvenlik koşullarının yeterince sağlanamadığı için kırsal alanlarından bölge kentlerine yönelik büyük göçlerin ilk varış noktası, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun il ve

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ
VE SONUÇLARI

ilçe merkezleri olmuştur. Batman, Hakkâri, Adıyaman ve Van il merkezlerinin yanı sıra Viranşehir, Yüksekova, Bismil ve Siverek son 15 yılda nüfusları hızla artan kentler olmuştur (Işık, 2005;67). Yüksekova ilçesinde 2000 döneminde yapılan nüfus sayımında ise; 102 bin 39 olan Yüksekova'da toplam nüfusun 56 bin 662 kişisi şehir merkezinde yaşarken; 42 bin 377 kişinin kırsal alanda yaşadığı görülmektedir. 2000 yılında Şehir nüfusu kırsal nüfusun üzerinde olduğu görülmekle birlikte şehir nüfusunun artış oranı 3,9'a düşerken kırsal alanda yaşayan nüfusun artış oranı ise 6,3 yükselmiştir (Bkz: Tablo 5).

2000'li yıllarda giderek hızlanan devletin bölge insanına yönelik pozitif uygulamaları ve bölgede 19 Temmuz 1987 tarihinde başlatılan OHAL uygulamasının 30 Kasım 2002 günü kaldırılması Yüksekova'da kırsal nüfusun yeniden artmasında etkili olmuştur.

3. 4. 2000 Sonrası Yüksekova İlçesinde Nüfus

Nüfusun doğru ve güncel tespiti ülkemizde sürekli bir tartışma konusu olmuştur. Ülkemizde 5-10 yıllık zaman dilimlerinden oluşan belli aralıklarla yapılan nüfus sayımları güncel ihtiyaçları karşılamaktan uzak olduğu konunun uzmanları tarafından zaman zaman ifade edilmiştir. Yerleşim yeri bazında nüfus büyüklüğünün ve nüfusun sosyal, demografik ve ekonomik niteliklerinin belirlenmesi amacıyla ülkemizde 2007 yılında insanların yaşamını kolaylaştıran Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) olarak adlandırılan yeni bir nüfus kayıt sistemi uygulamaya konulmuştur.

Yüksekova ilçesinde de 2007 yılı sonrasında daha bilimsel ve net verilerin elde edildiği görülmektedir. 1990'lı yıllara kadar kendi halinde küçük bir kasaba görünümünde olan Yüksekova; bölgede yaşanan şiddet olayları ve köy boşaltmaları nedeniyle ilçe merkezinin nüfusu hızlı ve düzensiz artmaya başlamıştır. Özellikle 2000 sonrası Yüksekova göç eden bu nüfusu taşıyamaz duruma gelmiştir. Düzensiz yapılaşma, yetersiz altyapı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersizliği hala şehrin öncelikli sorunları arasında yer almaktadır.

Tablo 6: 2000 sonrası Yüksekova İlçe Nüfusu.
Table 6: Population of Yüksekova County after 2000

DÖNEM	YÜKSEKOVA TOPLAM NÜFUSU	Yıllık Artış Oranı	ŞEHİR NÜFUSU	Şehir Nüfusunun Yıllık Artış Oranı	YÜKSEKOVA KIRSAL NÜFUSU	Kırsal Nüfusun Yıllık Artış Oranı
2000	102.039	4,9	59.662	3,9	42.377	6,3
2007	105.157	0,6	59.410	-0,1	45.747	1,6
2008	107.882	0,02	60.296	0,01	47.586	0,04
2009	106.708	-0,01	59.850	-0,1	46.858	-0,02
2010	108.546	0,02	61.712	0,03	46.834	-0,01
2011	113.871	0,04	65.635	0,06	48.236	0,03
2012	115.966	0,02	68.230	0,04	47.736	-0,01
2013	116.327	0,01	67.831	-0,01	48.548	0,01

Kaynak: TÜİK, 2013.

Yüksekova ilçe nüfus; 2000'den 2007 yılına kadar yükselmeye devam etmiştir. 2009 yılında bir önceki yıla göre küçük de olsa bir düşüş yaşandığı görülmektedir. 2010 yılında yeniden yükselişe geçen toplam nüfus; 2012 yılında 115 bin 966'ya ulaşmıştır (Bkz: Tablo 6). Bu dönemde toplam nüfusun 68 bin 230 kişisi ilçe merkezinde yaşarken ilçeye bağlı belde ve köylerde ise toplam 47 bin 736 kişinin yaşadığı tespit edilmiştir (Bkz: Tablo 6). Nüfus artış hızının ise Türkiye geneline ve diğer yerleşim yerlerine göre yüksek olduğu görülmektedir.

Yüksekova ilçesi coğrafi ve stratejik konumu nedeniyle TÜİK in yayınladığı son sayım sonuçlarına göre 115 bin 966 kişilik nüfusuyla Türkiye'deki diğer ilçe merkezleri ile karşılaştırıldığında nispeten orta büyüklükte bir şehir sayılabilir.

4. YÜKSEKOVA İLÇESİNDE GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Türkiye'de 1950'li yıllar sanayileşme hareketlerinin ivme kazanmaya başladığı dönemdir. Farklı sektörlerde üretim sağlayan fabrikaların kurulmasıyla başlayan sanayileşme, tarımdaki makineleşme, ulaşım imkânlarının gelişmesi ve kırsal alanda nüfusun artması nedeniyle birçok insan, yaşadığı yeri gönüllü ya da zorunlu olarak değiştirmek zorunda kalmıştır. Yüksekova ilçesi; 1980'li yıllara kadar kendi halinde küçük bir Anadolu kasabası görünümünde iken, 1980 sonrası kırdan şehre doğru yaşanan göçler nedeniyle orta büyüklükte bir şehir konumuna gelmiştir. Nüfusun kısa sürede birdenbire kırdan ilçe merkezine yığılması Yüksekova ilçesinde yaşanan sorunların kaynağını oluşturmaktadır.

4. 1. Yüksekova İlçesinde göçün nedenleri

Türkiye'de 1950 sonrası yaşanan göçler; ekonomik, siyasi ve toplumsal dönüşümün bir yansıması olmuştur. Nüfusun artmasıyla birlikte kırsal kesimden şehre doğru yaşanan göç hareketleri, kentleşme olgusunu ve sorunlarını da beraberinde geliştirmiştir. Göç hareketleri daha çok büyük kentlere doğru yönelmiş olması bu kentlerde bir takım sosyo-ekonomik sorunlara yol açmıştır. Bu anlamda Yüksekova ilçesi sosyo-ekonomik yapısı itibarıyla göç veren yerleşim ünitelerinin özelliklerini taşıyan bir bölgedir.

Cumhuriyet döneminde uygulanan nüfus politikalar ve iyileşmekte olan sağlık hizmetleri ile ekonomik ve sosyal gelişmelere bağlı olarak Yüksekova ilçesinin toplam nüfusunun Türkiye nüfusuna paralel olarak artmaya başladığı görülmektedir. 1950 sonrasında Türkiye'de iç göç hareketlerinin başladığı ve daha çok ülkenin batısında yer alan büyük şehirlere doğru, kırdan kente yönelik göçler başlamıştır. Şehirlerde birçok sorunun kaynağını oluşturan bu göç olgusu; 1980 sonrası Türkiye'de farklı ve yeni bir yapıya bürünmüştür.

Sanayileşme, turizm olmak üzere 2 temel model üzerinde gelişen Türkiye'de şehirleşme süreci; 1980 sonrası yaşanan şiddet olayları nedeniyle; şehirleşmenin aktif olguları arasında yeni bir kavram girmiş oldu: Terör.

1984 yılında başlayan ve 1990 yılına kadar bölgede giderek yükselen şiddet olaylarının önlenmesini amaçlayan uygulamalar Yüksekova ilçesinde yeni sorunlara yol açmıştır. İlk kez 19 Temmuz 1987 yılında 8 ilde uygulamaya konulan ve bugüne kadar 46 kez uzatılan 'OHAL uygulaması (<http://www.tbmm.gov.tr> ,2012). bölgede birçok köyün boşaltılmasına neden olmuştur. "10.07.1987 tarih ve 285 sayılı OHAL Bölge Valiliği İhdası Hakkında Kanun Hükmünde Kararname'nin 4.maddesinin h-bendi OHAL Bölge Valisi güvenlik yönünden gerekli düzenlemeleri yapabilmek için geçici veya sürekli olarak görev alanı içinde bulunan köy, mezra, kom ve benzeri yerleşim birimlerini boşalttırabilir, yerlerini değiştirebilir, birleştirebilir ve bu maksatla gereken kamulaştırma ve diğer işlemleri re'sen ve ivedilikle yapabilir (<http://www.tbmm.gov.tr> ,2012). hükmü Güneydoğu'da birçok köyün boşaltılmasına veya boşaltılmak zorunda bırakılmasına neden olmuştur.

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

Yaşadıkları köylerden ayrılan bu insanlar öncelikle bağlı buldukları ilçe ve il merkezlerine yerleşmiştir. İmkânı bulunan kişiler ülkenin batısında yer alan şehirlere göç ederken, binlerce kişi Yüksekova örneğinde olduğu gibi kendisine en yakın ilçe merkezine yerleşmiştir. Yüksekova ilçesinin İran ve Irak sınırında yer alması nedeniyle ilçede Irak ve İran'dan göç eden ailelerin bulunduğu gözlenmiştir. Araştırma sürecinde Irak ve İran'dan göç etmiş birçok aile ile görüşülmüştür.

Güvenlik nedeniyle kaç köyün boşaltıldığı konusunda bir kaç ana kaynak çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Hacettepe Üniversitesi, Nüfus Etütleri Enstitüsü, Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması'nda: 1986-2005 döneminde eski OHAL bölgesi illerinin hem kentsel hem de kırsal alanlarından güvenlik nedenleriyle göç etmiş ya da yerinden edilmiş kişilerin toplam sayısını 953.680 - 1.201.200 (Hacettepe Ün. Nüfus Etütleri Enst. ,2006) dolaylarında olduğu belirtilmektedir.

Boşaltılan köylerle ilgili TBMM Meclis Araştırma Komisyonu'nun 14 Ocak 1998 tarihli; Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırma Komisyonu Rapor'da: 1998 yılına kadar 905 köy ile 2.523 köy başlısı (mezra) boşaltılmış, toplam 378.335 kişinin yaşadığı yeri değiştirmek zorunda kaldığı vurgulanmıştır (<http://www.tbmm.gov.tr> ,2012).

1980-2000 Dönemi Yüksekova ilçesinde nüfus hareketlerinde özellikle kırsal nüfusun ve şehir nüfusunun keskin bir dönüşüm yaşadığı gözlenmektedir. Yüksekova'ya bağlı 3 belediye, 51 köy, köylere bağlı 106 mezra bulunmaktadır. Köy ve mezralardaki nüfus büyük çoğunluğunu güvenlik sebebiyle ilçe merkezine göç etmiştir. Ayrıca araştırma sürecinde; ilçede yapmış olduğumuz gözlemlerde ve birebir görüşmelerde Yüksekova'da birçok kişinin ilçe merkezinde ikamet ettiği halde nüfus kaydının köy ya da beldede gözüktüğü; bazı kişilerin ise yaz döneminde köylerde yaşadığı kış döneminde ise şehirde yaşadığı gözlenmiştir.

4. 2. Yüksekova İlçesinde Göçün Sonuçları

Köyden şehre doğru yaşanan göçler sonucunda Yüksekova ilçesinde hızla artan nüfus, birçok soruna neden olmuştur. Geçim kaynağı hayvancılığa, özellikle küçükbaş hayvancılığa dayanan Yüksekova ilçesinde, göç nedeniyle işsizlik sorunu başta olmak üzere; alt ve üst yapı sorunları, gecekondulaşma, ulaşım, güvenlik, eğitim, sağlık, çevre kirliliği ve sosyal yaşamı etkileyen sorunlar yaşanmaktadır. Bütün bu sorunlar Yüksekova ilçesinde doğal yaşamı temelden sarsan boyutlara ulaşmıştır.

2013 yılı itibariyle toplam nüfus TÜİK kayıtlarında 116 bin 326 kişi olarak gözükmekle birlikte Yüksekova ilçe nüfusunun daha fazla olduğu; sadece ilçe merkezinde 100 binden fazla insanın yaşadığı yerel yönetim ve yöre halkı tarafından iddia edilmektedir. Bu çalışma öncesinde Yüksekova ilçesinde iki yıllık süre boyunca yapmış olduğumuz gözlemlerde yerel yönetimin ve yöre halkının bu iddialarını doğrulayacak bir insan kalabalığına tanık olmuş bulunmaktayız.

100 bin kişiden daha fazla insanın yaşadığı Yüksekova İlçesi'ne henüz girişte karşılaştığımız güzel görünümlü apartmanlar ve bazı evlerin önünde duran cipler ve vidanjörler; sokaklarda lüks cipler ve son model otomobillerin vidanjörlerle yarış yapması şehirde yaşanan sorunların ve tezatların bir yansımasıdır.

Yüksekova ilçesinde; kanalizasyon sisteminin olmaması nedeniyle foseptik çukurlarından etrafa yayılan mikroplar; şehirde sık sık kızamık, veba, tifo, kolera salgın hastalıklarının görülmesine neden olmaktadır. Bu durum şehirde yaşayan insanları tedirgin etmektedir. Bu nedenle foseptik çukurları Yüksekova ilçesinin en önemli sorunlarından birini oluşturmaktadır. Son 20 yılda şehirde altyapı adına hiçbir çalışmanın olmaması; başta sağlık sorunları olmak üzere yeni sorunlara yol açmaktadır.

Yaşadığı yerden zorla göç ettirilen insanlar; önce en yakın ilçe veya il merkezinde yakınlarının ya da tanıdıklarının yanına, herhangi bir yakını yoksa park, garaj, inşaat gibi yerlere, bazen de kamu görevlileri tarafından sağlanan kamuya ait sosyal tesislerde hayatta kalma mücadelesi vermiştir. Bu nedenle şehirlerde park ve meydan gibi alanlara geçici olarak yerleşen bu insanlar zamanla bu mekânlara gecekondular dikerek şehirlerde park ve meydan gibi alanların yok olmasına neden olmuştur. Ayrıca şehirlerde yeşil alanların iskâna açılmasına neden olmuştur.

Yüksekova ilçesi 1980 sonrası giderek büyüyen çarpık yapılaşmanın kuşatmasını maruz yerlerden biri olmuştur. Gerek dünyada gerekse ülkemizde bilinçsiz kullanımın birlikte topraklar kirlenmekte, alınan verim düşmekte, tarımsal alanlar daralmakta, küresel problemler nedeniyle sular kirlenmekte ve sulamaya yönelik ihtiyaç giderek artmaktadır (Doğan, 2011;67) Yüksekova ilçesi aşırı nüfus artışından kaynaklanan bahse konu bu sorunları fazlasıyla yaşamaktadır. Ancak Yüksekova ilçesinden sorunların ana kaynağı doğurganlık oranının yüksek olmasından çok köylerde yaşayan nüfusun kısa bir dönem içinde ilçe merkezine göç etmesi olmuştur.

Etrafı dağlarla çevrili ovanın kenarında büyük Zap nehrinin bir kolu olan Nehil Çayı'nın iki yakası boyunca kurulmuş olan Yüksekova'da yaşayan insanlarla yapmış olduğumuz görüşmelerde; özellikle orta yaş üzerinde bulunan kişiler; 20-25 yıl önce Nehil Çayı'nda balıkların yaşadığını, o dönemlerde Nehil çayı'nda balık yakaladıklarını, nehir kenarın insanların yürüyüş ve piknik yaptıklarını anlatırken; bugün insanlar ağır koku nedeniyle Nehil Çayı'nın yanına bile yaklaşmıyor. Şehir merkezi kokusundan yanına yaklaşamadığımız bu Nehil Çayı'nın iki yakasına kurulmuştur. Bu sorunun kaynağı başta plansız kentleşme olmakla birlikte bazı duyarsız vatandaşların çöplerini Nehil Çayı yatağına atmalarından kaynaklanmaktadır.

Yüksekova'da şehir yerleşimi ve gelişimi coğrafi bakımdan aksaklıklar görülmektedir. Özellikle ilçenin hayat kaynağı olan Yüksekova Ovası, köylerden şehre akan nüfus nedeniyle gecekondular ve binalarla işgal edilmiş durumdadır. Yüksekova ilçesinin en önemli ekonomik kaynaklarından biri olan verimli ovanın yerleşim alanlarıyla işgal edilmesi bölgede tarım ve hayvancılığa büyük zarar vermiştir. Bu nedenle bölgede uygulanması planlanan kalkınma programları hazırlanırken Yüksekova bahse konu şartları dikkate alınmalıdır.

Yüksekova'da bulunan tarım arazilerinin işgali sadece yerleşim amaçlı konutların inşasıyla değil; ayrıca fosil yakıtların tarım alanlarına boşaltılmasıyla ovanın doğal yapısında büyük bir tahribata neden olmaktadır. Çevre kirliliğine bağlı olarak hava kirliliği meydana gelmektedir. .... Ortaya çıkan bu sorunlar uygulanacak nüfus politikalarıyla hafifletilecek ve düzenli bir nüfus yapısı oluşacaktır (Doğan, 2011;304). Nüfus politikaları anlamında genel olarak Yüksekova'da yaşayan halkın devlet tarafından uygulanan politikalara pek itibar etmediği görülse de Yüksekova ilçesinde birebir yapmış olduğumuz görüşmelerde ve gözlemlerde şehirde doğum oranının düştüğü özellikle yeni kuşak neslin daha az çocuk yaptığı sonucuna ulaşılmıştır.

Bitki örtüsü ve su yönünden oldukça zengin bir potansiyele sahip olan Yüksekova İlçesi'nde yer alan Nehil Sazlığı; 1985 yılına kadar dünyanın sayılı platoları arasında yer almıştır. Uluslararası Ramsar Sözleşmesi'nde korunması garanti altına alınmış olmasına rağmen günümüzde Nehil Sazlığı'nın büyük bir kısmı tahrip edilmiştir. Nehil Sazlığı'nda canlı kalan çok az kısım ise yok olma tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Geçmişte kuş cenneti olarak anılan ve insan boyunu aşan yüksek sazlık ve kamışlarla kaplı Nehil Sazlığı; yörede yaşayan insanların tarım alanı açmak amacıyla drenaj çalışması yapması nedeniyle yok olmuştur. Bu durum sazlığın doğal yapısını tahrip ederken, bölgede ekolojik dengeyi bozmuştur. Özellikle Nehil Sazlığı'na dökülen kömür külünden doğal ortamı yok etmektedir. Ayrıca sazlık alanlara dökülen kömür külleri, suya karışarak su canlılarına zarar verdiği gözlenmektedir. Etrafına tonlarca kömür külü dökülen sazlıkta artık gezmek bile imkânsız hale gelmiştir.

Yüksekova ilçesinde çiftçilik kısmen de olsa devam etmekle birlikte bölgede boş arazi giderek azaldığı için yörede yaşayan insanlar tarım alanı açmak amacıyla drenaj çalışması

YÜKSEKOVA İLÇESİNDE NÜFUS HAREKETLERİ: 1980-2013 DÖNEMİNDE YAŞANAN GÖÇÜN NEDENLERİ VE SONUÇLARI

yaparak Nehil Sazlığı'nı kurutmaya başlamasının temel nedenini köyden şehre akan yoğun göç dalgaları oluşturmaktadır.

Yerleşim yerlerinin bu şekilde boşaltılması bölge ekonomisinde büyük kayıplara yol açmıştır. Bölgenin hayvansal ve tarımsal üretimi büyük ölçüde düşmüştür. Köyünde üretici olan insanlar, göç ettikleri şehir merkezinde tüketici konumuna geçmiştir. Düzenli olmayan şehirler, köy boşalmalarıyla daha da kalabalıklaşmakta ve çarpık kentleşmeye mahkum olmaktadır. Altyapı yetersizliği, gecekondulaşma ve yaşanan yoksulluk neticesinde kentler, giderek bir felakete bürünmüştür.

Göç eden insanların büyük çoğunluğu, sağlıklı bir yerleşimden yoksun olduğu gibi yeterli beslenmeden, sağlıktan, eğitimden ve geçimden de yoksun kalmıştır. Bu insanlar arasında bulaşıcı hastalıklar; diğer insanlara bulaşmış olup bu sorunların ülkenin diğer şehirlerine de yayıldığı görülmektedir.

Göçün yönlendirilememesi ve yönetilememesi nedeniyle şehirlerde oluşan gettolar yeni toplumsal sorunlar doğurmuştur. Göç alan kentler süratle gecekondu yapılarıyla işgal edilmekte olup, yapı denetimi sağlanamamakta, şehirlerde; alt ve üst yapısı yetersiz kalmakta ve sonuç olarak sadece nüfus kalabalığı bakımından “şehir” dediğimiz; ancak şehir hayatının hiçbir vasfını taşımayan, köy yaşamının doğallığına tamamen zıt bir yapılaşma doğmuştur. Yüksekova ilçesinde 2014 yılı itibari ile ortaya çıkan manzara bunlardan ibaret. Ne köy ne şehir ne de kasaba; yıllardır ülke gündemini işgal eden sorunlar yumağı...

SONUÇ ve ÖNERİLER

1950 sonrası Türkiye’de yaşanan sanayileşme hareketleri sonucunda günümüzde hala devam eden kırsal alanlardan şehirlere doğru büyük bir göç hareketi başlamıştır. Ancak 1980 sonrası daha önce göç veren bazı kasaba ve şehirler; yaşanan bu göçler sonucunda bir nüfus patlaması yaşamıştır. Özelde Yüksekova ilçesi genelde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu göçlerin çok kısa bir zaman diliminde tümüyle plansız ve insanların iradesi dışında gerçekleşmiş olduğu gözlenmektedir.

Yıllardır yaşanan göçlerden farklı bir özellik taşıyan bu göçler; ne istihdam alanlarının artmasına, ne sanayi faaliyetlerine, ne de kentin çekiciliğine bağlıdır. Yüksekova ilçesini konum olarak düşündüğümüzde; ekonomik şartlar, iklim şartları, sosyal hayat ya da tarihi değerler açısından kentin çekici bir tarafının olmadığı açık bir şekilde gözükmektedir. Buna rağmen 1990 sonrası ilçede büyük bir nüfus patlaması yaşanmıştır.

Göçün yönlendirilememesi ve yönetilememesi nedeniyle göç eden kitleye yeterli destek ve imkânlar sağlanmamıştır. Eğitim, sağlık, beslenme ve geçim sorunlarına karşı çözüm üretemeyen yetkililer, göç eden kitlenin ağır şekilde mağduriyet yaşamalarına neden olmuştur. Yaşanan mağduriyetleri gidermek amacıyla, güvenliği sağlanmış köyler için “Köye Dönüş Projesi” kısmen uygulamaya konulsa da hedeflenen amaçlar gerçekleştirilememiştir.

“Köye Dönüş Projesi”nin tam anlamıyla hayata geçirilebilmesi için güvenlik politikaları da dikkate alınarak söz konusu köyden göç eden vatandaşların taleplerine öncelik verilmelidir. Her şeyden önce geri dönülen köylerde güvenlik güçleri tarafından vatandaşın güvenliği sağlanmalıdır. İnsan, kendini güvende hissettiği bir yerde yaşamak ister. Güven yaşamın teminatıdır. Köye döne talebinde bulunan vatandaş, kendini güvende hissetmelidir. Devlet bu güven duygusunu hissettirmelidir vatandaşına.

TOKİ uygulaması 2014 yılı Türkiye’sinde şehirlere yeni konutlar inşa ederek nüfusun şehir merkezlerde yığılmasına ortam hazırlıyor. Yüksekova ilçesi başta olmak üzere şehirlerden tekrar köye dönüşün sağlanması için güvenlik sorunu olmayan, verimli tarım arazilerine sahip olan, hayvancılık faaliyetleri için uygun koşulları bulunan köylerde TOKİ’nin acil olarak faaliyetlere başlaması gerekmektedir. Öncelikle köylerde vatandaşın

barınma sorunu çözülmelidir; ancak gelenekçi yerleşim yapısı dikkate alınarak isteyenin istediği yerde yaşamasını sağlayacak olanakların vatandaşa sunulması gerekmektedir.

“Köye Dönüş Projesi”nin hayata geçirilebilmesi için; evini ve ahırını, hayvanlarını kaybetmiş insanlara; öncelikle estetik ve yaşanabilir nitelikte bir ev imkanı sunulmalıdır. Bu evlerin anahtarları bedelsiz olarak “Köye Dönüş” yapması amaçlanan ailelere teslim edilmelidir. Ayrıca hayvancılığın geliştirilmesi için karşılıksız büyük baş veya küçükbaş hayvan desteği sağlanmalıdır. Kırsal yaşamın temel geçim kaynağı hayvancılıktır.

Özellikle köyüne dönmek isteyen her ailenin barınma sorununu çözmesi ve üretim yapacak desteğin sağlanması gerekmektedir. Bu insanların mağduriyeti giderecek kadar ekonomik katkı sağlanmalıdır. Köyün eğitim, sağlık, dini vecibelerini yerine getirebileceği ibadethaneler, elektrik, ulaşım sorununun çözülmesi ve diğer altyapı ihtiyaçlarının karşılanması gerekmektedir.

Bütün bu hizmetlerin tamamlanması, köyün yaşanabilir bir yer olması için yeterli sayı da öğretmen, doktor, hemşire, din görevlisi belirli süre bu halkın geri dönüş yaptığı bu köylerde belli bir süre görev yapmak şartıyla istihdam edilmesi gerekmektedir. Bu bölgede görev yapan personelin tecrübeli personel arasından seçilmesi gerekmektedir. Seçilmiş olan kamu grevlerinin, gönlü kırılmış halkın incitilmemesi ve gönlünün kazanılması için özel olarak eğitilmesi gerekmektedir. Ayrıca istihdam edilen personelin yaşam koşulları iyileştirilmelidir. Ne yazık ki şu anda devlet bu bölgeye ilk kez kamu görevine atanan personeli görevlendiriyor. Görevlendirilen bu personelin yaşam koşullarını iyileştirecek hiçbir uygulama söz konusu değil. İstanbul’da görev yapan bir öğretmen ile Yüksekova’da görev yapan bir öğretmen aynı ücreti almakta olup; her ikisi de şark hizmetini tamamlamış oluyor.

Bu güne kadar köy ve mezralarından göç etmek zorunda bırakılan kişilerin mağduriyetlerini gidermek amacıyla, Devlet tarafından bir takım çaba ve girişimler söz konusu olsa da yetersiz kaldığı gözlenmektedir.

Yüksekova İlçesi’nin Türkiye- İran arası transit yol üzerinde bulunması ve nüfusu ile belli bir seviyeye ulaşmış olması, havalimanı inşaatının tamamlanmak üzere olması, bölünmüş yol çalışmalarının hızlı bir şekilde devam etmesi; ilçenin il olması için gerekli görülen birçok şarta sahip olduğu göstermektedir. Yüksekova İlçesi, nüfus bakımından Türkiye’deki 25 ilin nüfusundan daha çok nüfusa sahiptir. Nüfus ve coğrafi şartları göz önünde bulundurulduğunda il statüsüne hak eden bir şehirdir. Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Yüksekova ilçesi; İran ve Irak ile ticaret kapılarına sahip bir ilçedir. Ekonomik olarak gelişmeye müsait olmayan Hakkari ilinin şehir merkezinin Yüksekova’ya tartışma konusu olsa da Yüksekova İlçesi’nin yakın bir zamanda Türkiye’nin 82. ili olarak haritada yerini alacağı ön görülmektedir.

KAYNAKÇA

- DOĞAN, M. 2011. Türkiye’de Uygulanan Nüfus Politikalarına Genel Bakış, Marmara Üniversitesi Coğrafya Dergisi, 23:304, İstanbul.
- Hacettepe Ünv, Nüfus Etütleri Enst. 2006, “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması, 105-106, Ankara.
- ŞAHİN, C. ve DOĞANAY H. 2000. Türkiye Coğrafyası, Gündüz Eğitim ve yayıncılık, 22. Ankara
- İŞİK, Ş. 2005. Türkiye’de Kentleşme Hareketleri ve Kentleşme Modelleri, Ege Coğrafya Dergisi, 14:57-71, İzmir.
- ŞAHİN, C. 2002. Türkiye Fiziki Coğrafyası, Gündüz Eğitim ve yayıncılık, 26, Ankara.
- KOCAMAN, T. 2008. Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000): DPT, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü yay. 6, Ankara.
- SERTKAYA DOĞAN, Ö. 2009. “Nüfus Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Silivri” Marmara Coğrafya Dergisi, 20:1-19, İstanbul.
- TANOĞLU, A. 1969. Nüfus ve Yerleşme, İstanbul Ünv. Yayınları, İstanbul, 31, İstanbul.
- TÜMERTEKİN, E. Ve ÖZGÜÇ, N. 1997. Beşeri Coğrafya İnsan Kültür Mekân, Çantay Kitapevi, 306-307.İstanbul.
- TUİK, Genel Nüfus Sayımları: 1927, 1935,1940, 1945, 1950, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975, 1980, 1985, 1990, 2000 yılları.
- TUİK, ADNK Sonuçları, 2007, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012 yılları.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi, 20. Dönem, 3.Yasama Yılı, (10/25 Esas Numaralı Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. 9.2.1996)
- Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası, “Zorunlu Göç, Sonuçları ve Öneriler” 25-28 Temmuz 1997 Tarihlerinde Diyarbakır’da yapılan Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası raporu.
- Milliyet Gazetesi, 7 Ocak 1999.

<http://www.hurriyet.com.tr>

www.tuik.gov.tr.

www.tbmm.gov.tr.

www.yuksekovala.gov.tr.

www.hakkarikulturturizm.gov.tr.

www.yuksekovatso.org.tr.

www.yuksekovagundem.com.